

ראשיתו של לוי קיפניס

ד"ר אוריאל אופק

הסופר הראשון שהיכרתי בשמו בשחר ילדותי היה לוי קיפניס; ואיך אפשר אחרת? היה זה כשהלכתי עם כיתתי מגן חנה בשכונת-בורוכוב לראות את ההצגה "סבא אליעזר והגזר" בביצוע תיאטרון הגגנות.

והיצירה הראשונה שזכיתי לקרוא בכוחות עצמי היתה "ענה פזיזה" – גם כן של לוי קיפניס – חוברת קטנה שקבלתי במתנה ליום-הולדתי הששי.

מאז קראתי המון יצירות של לוי קיפניס; אולי כמעט כל מה שכתב. וכשניסיתי בימים אלה, לקראת המעמד החגיגי הזה, לעשות סטטיסטיקה – כמה יצירות כתב קיפניס בשנים שנות יצירתו – נאלצתי להפסיק אחרי שהגעתי למספר 1500. פשוט, לא היה לי כוח להמשיך ...

כולכם תסכימו אתי ודאי שאי-אפשר כלל לתאר את ספרות-הילדים שלנו בלי 800 הסיפורים, 600 השירים ומאה הספרים של לוי קיפניס (שלא להזכיר את עשרות החוברות הקטנות שלו). דברי יתמקדו הפעם ביצירותיו הראשונות בלבד, אלה שכתב עד סוף מלחמת-העולם הראשונה; וכיוון שאין להפריד בין היצירה לבין הסופר, אספר לא רק על שיריו וסיפוריו של קיפניס, אלא גם על הסופר המתחיל עצמו, והתחנות שעשה בצעדיו הראשונים בעולם הספרות.

עתון בעליית הגג

בחשוון תרס"ה (סתיו 1907) התחיל לצאת בעיר האוקראינית הקטנה לוגאנסק שבועון עברי חדש לילדים (הרביעי במנין אחרי השבועונים הקודמים קצרי הימים "גן שעשועים", "עולם קטן" ו-"החיים והטבע") ושמו - "הפרחים". מייסדו ועורכו של השבועון - ישראל בנימין לבנר - היה מן הדמויות המרתקות והמופלאות בתולדות ספרות-הילדים שלנו בראשיתה. שמו נתפרסם תודות לחמשת הכרכים של "כל אגדות ישראל" שכתב לילדים בשפה תנ"כית נאה; ולפני "הפרחים" ערך בוילנה את השבועון הנאה וקצר הימים "החיים והטבע". שם, בלוגאנסק הקטנה, המרוחקת ממרכזי התרבות, טיפח וקיים לבנר את עתונו במסירות מופלאה ותוך קשים עצומים. וכדי שיהיה לנו מושג כלשהו על האיש ומסירותו, הבה נשמע מה כתב לבנר לסופר אברהם שוער על גלויה אליו: "לזכרון מעורך מוסר-נפש, שהפסיד את כספו ואיבד את מאור-עיניו והחליש את כוחו, ועדיין לא ינוח ולא ישקוט ושנתו נגזלת מעיניו אם עתונו פוגש איזה מעצור בדרכו ..."

אכן, כאלה היו יוצריה של ספרות הילדים שלנו!

והנה, בעצם אותם ימים, שבהם התחיל לצאת השבועון "הפרחים", שוטט ברגל בין כפרי אוקראינה נער בן 14 ושמו לוי קיפניס (אגב: לאלה מהם שתהו, כמוני למקורו של השם הפרטי הנדיר לוי, אגלה שהוא קיבל אותו בירושה; כלומר: הוא נקרא עלי-שם סבו לוי, שהיה רב נודע בעיירה אושומיר שבפלך זולין, שבה נולד וגר גם קיפניס). נער זה, לוי קיפניס, שחגג חרשים אחדים קודם לכן את הברימצה, הציב לעצמו יעוד: להיות מורה לילדי האכרים היהודים. יצא איפוא מביתו, הלך ברגל מכפר לכפר ולימד את הזאטוטים תורה ולשון עברית. . . והנה בשהגיע לאחד הכפרים מצא שם להפתעתו גליונות אחדים של השבועון "הפרחים". היתה זו תגלית מרעישה, שכן גילה דבר שלא ידע על קיומו: עתון עברי לילדים! והעתון כל-כך מצא חן בעיניו, והחידוש היה כה מרשים, עד שהחליט גם כן לכתוב מין עתון כזה ...

"חזרתי הביתה", סיפר כעבור שנים, "ישבתי בעלית הגג שעוה על שעוה ועשיתי לעצמי עתון-ילדים, עם שירים, סיפורים ודברי שעשועים. אני הסופר, אני הכותב את כל הדברים בכתב-יד יפה ואני המציר ...". שמו של אותו עתון היה "פרחי לוי" - שם שכלל בחוכו גם רמז לעתונו של לבנר, וגם את שמו שלו - של העורך - הכותב הצייר בן ה-14.

זאת חיתה ההתחלה - או מוטב לומר: התחלת ההתחלה של הקריירה הספרותית רבת-השנים של קיפניס. וההמשך היה מהיר יחסית. שכן לא עברו חדשים רבים, והנער העז לשלוח אל לבנר, עורך "הפרחים", אחת מיצירותיו, כתובה בכתבידו הקליגראפי. אותה יצירה לא רק שמצאה חן בעיני העורך, אלא שהוא הדפיס אותה בראש הגליון של ראשית ינואר 1910 של "הפרחים" - וכך נעשה קיפניס בן החמש־עשרה יחוצי לסופר בישראל.

אותה יצירה היתה שיר סיפורי - או בלשון המחבר הצעיר: חזיון דמיוני - בשם "הילד החולה". הוא מספר בלשון נמלצת על אם היושבת בחדר קטן ואפל ליד מיטת בנה החולה ומתפללת: "אנא, אל שדי, חוט וחמול, רפואה שלמה שלח לבני יחידי, אל רופא כל" ... כרוב קטן ולבן־כנפים, שקלט את התפילה ערפף אל החדר, נשק על שפתי הילד החולה, טיפסף אל פיו טיפות מפרח החבצלת - והילד הבריא, לשמחת לב אמו אסירת־התודה ...

זה היה כאמור שירו הראשון: שיר שיש בו עדיין מן הבוסר של סופר טירון, שהעברית היא לו לשון לימודים בלבד (ומה גם בן 115); ובכל זאת נוכל גם למצוא בו פה ושם גם שורות "קיפניסיות" טיפוסיות, כגון החרוז שלווחש המלאך באזני הילד החולה:

טל של תהיה אגל זה יהי,
בקר אור - תאיר גם אתה, בני.
נכצלת - חן מה יפה תפרח,
ילד טוב תהיה - כך אמא תשמח.

אחרי פירסום־כבודה זו שלח קיפניס עוד כמה מיצירותיו לשבועון "הפרחים", ובין הסופר חמתחיל והעורך הותיק בן הששים נוצרה מערכת יחסים מיוחדת במינה. למעלה מי 100 מכתבים שלח לבנר לקיפניס, והקשר בין השניים נמשך גם אחרי שקיפניס עזב בגיל 18 את בית אביו באוקראינה ועלה לארץ־ישראל, ללמוד בבית־הספר לאמנות "בצלאל" בירושלים.

אני מחזיק בידי גלויה ששלח לבנר לקיפניס בשנת 1914 (שנתיים לפני פטירתו). בצדה האחד - תצלום העורך, ובצדה השני - כתוב:

"סופר יקר ונעים, אין מלים בפי להביע לאדוני תודותי המאליפות על כל טרחותיו הרבות שטרח בשבילי ... בתור הבעת תודתי שלחתי בזה את הקומפלט של "הפרחים" בתור מתנה של איש רש כמוני. יברכהו ה' מציון!"

עם בואו לארץ נפתחה תקופה חדשה בהייו של קיפניס – ויחד אתה התחילה נפתחת גם תקופה חדשה בתולדות ספרות-הילדים שלנו, הלא היא ראשיתה של הספרות הארצישראלית לגיל הרך. על תקופת בראשית זו סיפר קיפניס פעמים אחדות דברים מאלפים ורבי ענין. הוא סיפר איך היה עושה דרכו בוקר בוקר מביתו בשכונת אהוז ל"בצלאל", ובדרכו היה עובר ליד בית-העם, שם נמצא גן הילדים העברי, ומאזין לזמרתם של הגננות והפעוטות: "מן הרגע הראשון נצמדתי אליו" – סיפר – "אם בזכות התינוקות, הולשה שבי מאז, או אולי בזכות הגננות; שכן גם אז, בימי העליה השניה, היו גננות צעירות וחמודות ביותר ... קיצורו של דבר, נעשיתי אורח בגן, והרגשתי מה רב הצורך בתומר ספרותי מקורי לגן." וכיוון שהימים הללו אז ימי כסלון, וחג האורים הלך וקרב, ישב וחיבר שירי-משחק לחנוכה, בו משתתפים שמונה ילדים-נרות ושמש. השמש שואל, וכל נר מספר בתורו על נס חנוכה. הכוונה, כמובן, לשיר שנעשה כבר לקלסיקה בספרות העברית לטף, ואף-על-פי שעברו כבר 67 שנה מאז חובר, עדיין הוא מושר בגנים:

חֲנֻכָּה, חֲנֻכָּה,
ספרי נא לי מעשה.
לפני רבות, רבות שנים
לירושלים באו ימים.

המורה לזמרה בסמינר, הלא הוא אברהם צבי אידלזון הידוע, התאים לו מנגינה, וכדברי קיפניס: "השיר נחטף ממנו ונתפשט במהרה בכל ערי ארץ-ישראל ומושבותיה. כל שיר של גן היה כובש גם את קהל המבוגרים והושר במסיבות ובחגיגות".

ואחרי שיר ראשון זה באו שירים נוספים לילדים; ולא שירים מעטים, אלא נחשול גובר של שירי זמר קלים, ניווניים, סוגי שמחת-חיים ותחושה לאומית טבעית. תוך חמש שנים חיבר קיפניס כשבעים שירי זמר, שרובם נהפכו נכסי צאן ברזל בספרות הילדים שלנו, והיו למעשה הבסיס והתשתית לשירת הילדים הארץ-ישראלית. חלק מהם כבר הזכיר קודמי וידידי אלי הכהן. אחרי שירי חנוכה חיבר קיפניס באותה עת שירים לט"ו בשבט, ביניהם שירי-המשחק "הנוטעים הקטנים". ולפורים חיבר אז את "יום פורים יום חג הוא לנו"; ולפסח את שירי-המשחק "יוצאי מצרים" (התחיל במלים הצליליות "פתחת-חתי/ח/ מי דופק בדלת פה?") ... ולל"ג בעומר – את השיר שהיה כמעט ללהיט – "קשתנו על שכמנו"; ולשבועות – את "עולי רגל" (שוב – ללחן של אידלסון), וכן הלאה. אבל הוא לא הסתפק בכתיבת התמליל, אלא דאג לצרף לשירים רבים גם הוראות-בימוי והפעלה קצרות (או בלשוננו: "הערות לסידור המשחק").

שבעזרתן יכלו המורות והגננות להפוך את השיר להצגה קטנה. הנה, למשל, ההוראות שצירף לשיר "יציאת מצרים" – הוראות הנראות בעינינו היום משעשעות מעט:

"שתי שורות ילדים, אחת מול חברתה. השורות מתחברות ע"י הושטת ידיים – זהו הים. שורה ארוכה של ילדים כולם חגורים, מקלות בידיהם, תרמילים על שכמם – הם בני ישראל. לפניהם הלך משה והמטה בידו. משה מניף מטהו על הילדים – הים. הילדים מורידים ידיהם – הים נקרע. בני ישראל עוברים מהר" ...

וכשכינס קיפניס בגמר מלחמת העולם הראשונה את שיריו לקובץ, ציין בשמחה ובסיפוק כי "זמירות אלה רובן חיות הן בפי ילדי ארץ ישראל זה שנים מספר, כימי גן הילדים העברי בארצנו, ורב חלקן של התינוקות בזמירות אלו..." בהמשך הוסיף הערת אגב מעניינת, בעלת חשיבות אתנולוגית מיוחדת במינה: "אין מצב הילדים בארצנו שוה. ההבדל ניכר לא רק בין ילדי המושבות ובין ילדי הערים, אלא שגם במקום אחד גופו שונים הילדים בהתפתחותם, מהמות ריבוי העדות השונות ומפאת התמדת העליה לארץ".

"משתלה" קצרת ימים

עד כאן – בקצרה – על חלקו של קיפניס ביצירת שירי הזמר הארץ-ישראליים הראשונים, אלה שנוצרו מיד אחרי עלייתו לארץ. ואחד הפלאים הגדולים בעיני בהקשר זה – לצד הכשרון – רעננות הכתיבה והיכול השופע – הוא המהירות שבה נהפך הבחור בין העיירה האוקראינית לעלם ארץ-ישראלי, הנושם את אוירת הארץ וכותב "ירושלמית" (כפי שנקראה אז העברית הא"ית), כבמטה קסם נעלמה המליציות המגומגמת משהו, שאיפיינה את "הילד החולה" ויצירותיו הראשונות האחרות, ובמקומה באו שורות רעננות, המתנגנות בטבעיות; כמו זו למשל (מתוך "מלאך הפריחה", אחד משיריו הראשונים שהולחנו בידי אידלסון):

"ותור תקיץ פי יגיע

פרוח מבשלנה עד בלי די;

בעוד שנה אשוב אופיע,

בעת שלום – וכה לקחי!"

מיותר כמעט לציין שקיפניס לא הסתפק או בכתיבת שירים בלבד. שנה שנתיים אחרי עלייתו כבר גמלה בו המהשבה להוציא סידרה של ספרוני קריאה לילדים. כדי לממש את הרעיון ולהוציאו אל הפועל נפגש עם שלישיית סמינריסטים צעירים ואידיאליסטים כמוהו, שנעשו ברבות הימים גם הם מהנכים וסופרי ילדים; הלא הם – נח זיוין (טמיר), מרדכי פריזנט (מיכאל) וחיים דב שורץ (שחר) – שלמדו אז בסמינר למורים. אחרי שהשיגו תמיכה כספית צנועה ממרדכי בן הלל הכהן – יסדו הארבעה הוצאה קטנה בשם "משתלה", שם שנבחר בין השאר בגלל חידושו הלשוני.

לא אגזים אם אומר שקיפניס היה הרוח החיה באותה חבורה. הוא – תלמיד "בצלאל" והאמן שבחבורה – צייר את הכותרת המסוגננת המיוחדת של שם ההוצאה ("משתלה"), והוא גם נטל על עצמו להיות אחראי לצורתם הנאה והמושכת של החוברות. על בן התנדב להיות גם "הכחור הזעזע", סדר הדפוס וגם המעמד של החוברות. שעות ארוכות בילה בדפוס הקטן של רפאל כהן, למד במהירות את מלאכת סידור האותיות, וגם העניק לעמודים צורה אסתטית נאה, שדומה כי לא היתה עד אז לספרי הילדים שנדפסו בארץ, עם קישוטים ועיטורים, כותרות מסוגננות, ויניטות – והכל כאמצעים פשוטים, כמעט פרימיטיביים, אך בשפע של מסירות, רצון טוב וטוב טעם.

מאז היה הדבר למסורת ולכלל אצל קיפניס: להיות מעורב אישית ולהקפיד על הצד הנאה של ספריו והחוברות שהוציא: צייר בעצמו את הכותרות של רבים מהן, קבע את צורת האותיות, הפורמט ומאחר יותר – בחר את טובי הציירים. כמעט שכחתי לציין, שכל האמור התרחש בסוף שנת 1915 וראשית 1916, כלומר: בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה. התורכים שלטו אז בארץ, ובתוך המשטר הצבאי שהטילו עסקו גם בגיוס בחורים יהודים – אם לשורות הצבא ואם לעבודות כפיה. אין פלא אפוא ש"המשתלה" של קיפניס וחרביו לא יכלה להאריך ימים בתנאים אלה. רק חמש חוברות יצאו בה: סיפורי עם של טמיר ומיכאל, זכרונות ילדות של שחר, מחזה לחנוכה של ריבסמן (בתרגום יש"י אדלר) והחוברת החמישית האחרונה – מחזה דמיוני של קיפניס בשם "סגל ליל" (והוא למעשה ספרו המודפס הראשון).

אין הרבה עלילה במחזה הקצר, שגיבורו הוא פרח בשם סגל ליל: חלומות רעים פוקדים את הפרח, אמו הפיה מנחמת אותו, ואחר־כך מבקרים אצלו גמדים, מלאך, פרפר ודבורה; אבל יש בו, במחזה תנועה בלתי פוסקת, אוירה אגדית-אידיאלית וריאלוגים פיוטיים בעלי איכות מוסיקלית. בבוקר מופיע פרפר בגן ואומר: "תינוק רדף אחרי, רצה לצודני, הה, עיף הנני..." למראה הפרפר הקרב נבהלת טיפת הטל ואמרת לפרח: "רודי, נא החביאני, כי איראו" והסיגל מלטף אותה ומשלים את החרוז: "פתיח קטנה, לא יאונה לך כל רע..." וכך הלאה ... המחזה הזה הוא מן היצירות הנשכחות של קיפניס, וראוי לדעתי לנסות ולהעלותו על במה בבימוי מתאים, עם מוסיקה וכוריאוגרפיה.

ימים אחדים אחרי הופעת החוברת (שהיא עתה נדירה ויקרת מציאות) בסגר בתי-הספר "בצלאל". תלמידיו התפזרו לכל עבר וקיפניס עצמו – שניסה לקבל מן התורכים היתרי-ציאה לתליאביב, נעצר על ידם וחובא לבית-הכלא, כדי להשלח לצבא או לעבודת כפיה. למזלו הופיע במקום דוד ילין, ואחרי שתדלנות מלווה בקשיש שוחרר ומיהר לרדת מירושלים לתליאביב.

“ספריה קטנה לילדים”

בעיר העברית הצעירה הוסף המזל להאיר פנים – ולא רק לו, אלא לספרות-הילדים שלנו. שכן ביום בואו לת"א הפגישו המזל או הגורל עם המורה והסופר יש'י אדלר, שהוציא בעצם אותם ימים (עם ש"ח ברכוז) את “ספריה קטנה לילדים” – אחותה היפואית של “משחלה”. על אותה פגישה סיפר קיפניס בפרק זכרונות נוסטאלגי, שטרם ראה אור:

“פגישתי עם אדלר היתה אקראית. הלכתי לי כרח' אחד העם. תבתים הלבנים הזהירו לי. הגינות הפורחות הקסימו אותי. הגעתי לבית האהרון שברחוב ונעצרתי לרגע. פתאום שמעתי קול: – שלום עליכם! חדש בתליאביב? מה שמך? זה היה אדלר, שעמד ליד מרפסת ביתו. – שלום עליכם, עניתי – אמנם חדש בעיר, ושמי לוי קיפניס. אדלר קפץ וחיבקני: – האתה הוא זה? צוציק שכמוך...” (ובסוגריים נוספה כאן הערת הכותב: “שמי היה כבר מפורסם בארצנו הקטנה...”).

בלא מחשבות רבות הזמין אדלר את קיפניס ללון בעלית-הגג שבחצר ביתו; וקיפניס קיבל את ההזמנה ברצון, גם בזכות “הספריה הקטנה לילדים”, שמארחו הוציא אז יחד עם ש"ח ברכוז, בה יצאה אחת לשבוע חוברת חדשה. “והחוברת המודות” – סיפר קיפניס – “הנייר בהיר, האות ברורה, הניקוד מדוקדק וההדפסה נקיה. לא היו בחוברות איורים, אך שער החוברת היה מעוטט בפסים שחורים לאורך – סמל לטלית”... כבר למחרת היום הצטרף קיפניס לצוות המצומצם של העושים במלאכת הספריה; עבודתו הראשונה היתה – קיפול הגליונות המודפסים לקונטרסים קטנים: “נטלתי את הטיטל, הוא החוטר” – סיפר – “והתחלתי מקפל את הגליונות בזריזות, בידי הטובה עלי”. ואדלר הביט בו בהתפעלות וקרא: “הן עוד מעט אתה מחסל את כל הגל הזהו”

תוך כדי שיחה הצליח קיפניס לשכנע את אדלר לקנות מסדרה של אותיות דפוס מנוקדות (היא המסדרה שהיתה ברשותו של הרב קוטובסקי, בעל הקונקורדנציה למשנה); וכעבור יומיים כבר עלו השניים בעגלה לירושלים, במסע רבי-הרפתקאות, כשבכיסו של קיפניס פספורט בולגרי מזויף (בו הוא נקרא ברל גילר...), שאדלר הצליח להשיג בשבילו. “כעבור שבוע” – סיפר קיפניס – “כבר

נמצאה המסדרה בחדר גדול מיוחד בבית אדלר. ואני, הבחור הזעזר, נצמדתי בתאנה למלאכת הקודש של הספריה הקטנה לילדים" ... גם כאן השתדל הסדר המתנדב לשוות צורה נאה לחוברות הקטנות, וכשסידר למשל את החוברת "זהב תפוחי הזהב", גילף בעץ במו ידיו גלופה של האות א בתוך מסגרת של מגן דוד, לקישוט השורה הראשונה, המתחילה במלה "איפה".

"הגלופנות - סיפר קיפניס - שמורה אצלי עד היום במחבוא אישם" ... - ואני מקווה מאד שמוצג היסטורי זה יגיע - ואולי כבר הגיע - למרכז קיפניס לספרות ילדים ...

מאליו יוכן שקיפניס היה לא רק הסדר והגרפיקאי של הספריה הקטנה, ולא רק קיפל את הגליונות הגליונות המודפסים. הוא היה, כמובן, גם אחד המשתתפים הקבועים בה ותרם לה שורה נכבדה של שירים וסיפורים. גם כאן הירכה בעיקר לתרום מפרי עטו לחוברות שהוקדשו לחגי ישראל. לט"ו בשבט תרע"ז, למשל, חיבר שיר מרנין, שהוא בעיני אחד משיריו השלמים והאמנותיים, שיר שלא איבד מרעננותו עד היום, וקוראים בני כל הגילים יכולים ליהנות ממנו במידה שווה. זהו שיר על פריחת השקדיה, שאת האשראה לו קיבל באותה תקופה קצרצרה, בה שמר על כרמי השקדים ברחובות. השיר פותח בבית מתנגן זה:

במה לבן בעץ!
במה פרח ננץ!
השקד. השקד צץ. פורח!
כל ענף וכל בר
דומה פרח אחר
המפיץ סביבו צוף נריח!

- והוא מסתיים בחרוז מפתיע, שאפשר לראותו גם היום כחרוז כמעט מודרני:

פרחי שלג יפולו...
על פני נזא נהר מחול הוא...

כשהלך וקרב ראש השנה תרע"ז ולא נמצא חומר מתאים לימים הנוראים, ישב קיפניס וחיבר שלושה סיפורים קצרים ונאים לחגים - על החזן הקטן, ועל ילד שהתגבר על הרעב בצום הכיפורים, ועל ילדה שקיימה מצוות נטילת לולב, ושלושת הסיפורים, יחד עם השיר "תקיעות", הופיעו בחוברת חגיגית בשם "מקראי קודש".

אבל גולת הכותרת של יצירותיו ב"ספריה הקטנה לילדים" היא בעיני הסיפור "זהב תפוחי הזהב", שהוא גם, כנראה, סיפורו הארוך הראשון של קיפניס (ארוך יחסית, כמובן, - 12 עמ') - סיפור המבשר את השורה הארוכה של מאות הסיפורים הקיפניסיים האופייניים, ששולבו בהם מתח פנימי, דידקטיה סמויה וסמליות. זהו ספור ארץ-ישראלי מובהק, שגיא-החזיון שלו הוא פרדס רחבידיים שצמח בלב המושבה: פרדס מוקף משוכה של שיטה ירוקה מכל עבריו, וליד השער ניצבים שני עצי ברוש זקופי ראש (שימו לב לחריזה הפנימית המוסיקלית, שהיתה או אופיינית כל כך לסיפוריו) ... בתוך הפרדס גדלו עצי תפוז, וזהביות - בלשוננו של קיפניס (ואיני יודע אם זהו חידוש שלו, או של הירושלמים). על אחד העצים צמחו תפוזים קטנטנים, או בלשוננו של קיפניס - תפוחיחים ... "והיתה כל זהביה, כאם רחמניה, פועה והומיה, ומספרת מעשיה" ... והמעשיה - שיום יבוא בו יגדלו התפוחים הקטנים ויהיו בני זהב. התפוחים הקטנים, שאינם יודעים מהו זהב, מחכים בקוצר-רוח ליום הגדול ... אותה ציפיה מתוארת במתח קליל ממוזג בהומור. למראה כל דבר חדש - המים בגומה, הירח בשמים, או הגשם - הם שואלים אם העץ: "אמא, האם זה הזהב?" וכשהגשם מתחיל לרדת עליהם - הם פורצים בבכי תמרורים, ממש כילדים קטנים בשעת חפיפת הראש ... והמשפטים הקצרים, הקלים להבנה ועם זאת יציריים, ממש מתנגנים משפע החריזה הפנימית המבריקה והטבעית, הקולחת כמעט מאליה: שולחן עורכים - לכבד בו אורחים; או - לבנים ונוצצים, מתפתלים ומתרוצצים; או - התפוחים נרדמו - וחלום חלמו. וכך הלאה בלי סוף, חרוני זהב על תפוחי זהב ...

החוכרת הזאת, "זהב תפוח הזהב", היתה למיטב ידיעתי האחרונה שהופיעה בספריה הקטנה לילדים. ימים אחדים אחר-כך הגיע לתליאביב הצו החתום ע"י המושל התורכי ג'מאל פחה, לפיו חייבים כל התושבים היהודיים לפנות את בתיהם ולצאת לגלות.

בין הגולים היה גם לוי קיפניס. הוא היה שומר בכרמים, פועל ביקב; זמן מה גם נאלץ לעסוק בעבודות כפיה - כריתת עצים בגליל, עבודות סיקול, ועוד. ואחרי שגורשו התורכים מן הארץ, בא ב'8 1918 אל שכונת התימנים בחליאל שבמבואות חדרה והיה מורה לילדים. שם, בכחליאל, תקפו אותו געגועים לעיירת-ילדותו באוקראינה. אפוף געגועים אלה, וכן מושפע מן הידיעות המגיעות על המהפכה ברוסיה והפרעות, יחד עם הבשורה על הצהרת בלפור שנראתה כאתחלתא דגאולה - נתון ומושפע מכל אלה ישב הסיפור הצעיר בשכונה התימנית הקטנה וכתב מחזור אידיליות בפרוזה בשם "לקבר אבות".

במרכז היצירה ניצבת דמותה הקורנת של סבתא ויכבד הישישה, שאחרי מות בעלה החליטה לנטוש את העיירה הכפרית-האוקראינית ולעלות לארץ-ישראל, כדי למות ולהיקבר בה. ומסביב לדמות זו - הזקנה החכמה, האוהבת, האמיצה וחזקת האופי - ניצבת גלריה שלמה של דמויות שונות ומגוונות:

גויים ויהודים, בנים וכלות, ציונים ומשכילים, שונאי ישראל ופשוטי עם; ובתוכם בעלי־חיים שתוארו גם הם בחיבה וביד אמן. שמונת פרקי היצירה מספרים בפרוזה פיוטית על ההחלטה שגמלה בלבה של יוכבד לעלות לארץ, תגובת השכנים ובני המשפחה – עד יום הפרידה. ומסביב לעלילה הראשית טווה קיפניס מארג מקסים של סיפורים קטנים, תיאורי רגע ומראות, שכל אחד מהם הוא בחינת פנינה ספרותית; כגון אותו רגע בצהרי שבת, שבו מתפרצים הנכדים אל חדרה של סבתא, לברך אותה ב"שבת שלום"; אבל הזקנה החכמה ידעה מה מסתתר מאחורי אותו ביקור: "אכן, שובבים אתם מאין כמוכם", אמרה להם, "ודאי לא ההגדה עיקר, קונדסים, אלא הכופתאות"... אך לפני שחילקה להם את הכופתאות – כלומר: הכיבוד – ערכה להם מבחן קטן, אם בקיאים הם בפרשת השבוע, ואחרי שעמדו בו בהצלחה חלקה להם את הכיבוד הטעים: "קיבלו התינוקות מלוא הפניהם, וצצים־ירצים החוצה נסתלקו"...

אך מדוע שאעריך אני יצירה זו (שהיא למעשה ספרו הגדול הראשון של קיפניס, יצירה אחת שלמה)? הבה נשמע מה אמר עליה זלמן שניאור. שכן כשיצא הסופר כעבור שנתיים לברלין, כדי להשלים שם את לימודיו, לקח אתו את כתבי־היד של האידיליה. שם, בברלין, נפגש עם זלמן שניאור, שיסד באותה עת את הוצאת הספרים הפרטית שלו, "הספר". שניאור קרא את היצירה, התפעל ממבנה והוציא אותה בצורה מרהיבת עין, עם כותרות מסוגגנות, מצוירות ביד, מסגרות ושאר קישוטים. (אגב, מול השער מצאתי כתוב: "הקישוטים מאת ל. בן־שמיר"; אך דומני שלא אטעה הרבה אם אנחש שמאחורי ל. בן־שמיר זה מסתתר לא אחר מאשר ל. קיפניס ...)

שניאור עצמו הקדים לספר מבוא קצר, בו כתב בהתפעלות:

"לפנינו עומד סופר בקומתו שלו ובצביונו שלו, כשרון שהגיע לפרקו ... זה בא אלינו בסגנון מלוטש, בבטחה ציורית והיתול רך מרחף על שפתיו ... ואנחנו תקוה, כי צעיר זה, שנתן לנו את העבר הקרוב בחיינו בצורה כה רעננה, ידע לשפוך את חנו גם על החדש העולה בארץ־ישראל".

אין ספק – צעיר זה היושב אתנו הצדיק את כל התקוות, ואף הרבה הרבה מעבר להן ... הוא הגיע לפרקו ושב ארצה כנמרץ מחדש. אך זהו כבר נושא להרצאה חדשה, שעוד ידובר בה.